

Andorka Rudolfra emlékezve

Valamikor 1962-ben vagy 1963-ban találkoztam először Rudival. Akkoriban a KSH könyvtárában voltam a külföldi folyóirattár őre, s az én dolgom volt az is, hogy fordítót találjak, ha valamelyik érdekesebbnek ígérkező cikket magyarra akartuk lefordíttatni. Rudi 56-os dolgaiért néhány hónapot börtönben töltött, s így a hatvanas évek elején még nem adtak neki semmiféle értelmiségi állást, sőt még azt sem engedték meg neki, hogy utolsó vizsgáját a jogi karon letehesse, s így a diplomáját megszerezhesse. Sok nyelven olvasott, így sok más ötvenhathoz hasonlóan, fordításból élt meg. Már nem emlékszem ki tanácsolta neki, hogy hozzám jöjjön, vagy ki ajánlotta őt nekem, de annyi biztos, hogy hamarosan a legtöbbet foglalkoztatott fordítóink közé tartozott. A leglehetőlenebb határidőkre vállalt szinte bármilyen munkát, s mindig pontosan szállított.

Hamarosan jó barátságba keveredtünk. Akkoriban – egy vagy két évig – talán nem is voltam senkivel közelebbi barátságban, mint vele. A Gellért-hegy oldalán épített házat magának, s gyakran megfordultunk náluk. Az Andorka-ház a pesti értelmiség, különösen az ötvenhatos értelmiség fontos találkozóhelye volt. Itt ismerkedtem meg Donáth Ferencsel, Tánczos Gáborral, Forintos Györggyel, Örkény Istvánnal, Eörsi Pistával, Gyurkó Lacival. A börtönből szabadulók a szabadulásuk után szinte heteken belül megjelentek az épp soron következő összejöveteleken ... Érdekes, ígéretes idők voltak. Érelődőben volt a „kiegyezés”, a kádárizmus posztsztálinista fordulata. Az 1964–1965 körüli nagy politikai változás előszelét már érezni lehetett, de a magyar értelmiség első nagy szakadása – a kádári kiegyezést aktívan támogatók és a passzív ellenállás pozícióit megőrzők, vagy legalábbis aktív politikai szerepet nem vállalók különválása – még nem történt meg.

A KSH könyvtárának az igazgatója azokban az években Dányi Dezső volt. A könyvtárat a hivatal többnyire „büntetőszázadnak” tekintette, azokat dugták el ide, akik valami bajba keveredtek – elbocsátani ugyan nem akarták őket, de a hivatal nyilvánosságából mégis el kellett őket távolítani. Dányi jó szemmel felismerte, hogy ez a könyvtár számára a „lehetőségek ablakát” nyitja meg, a személyzeti osztály elnéző vele szemben, tehát fel tud venni érdekes embereket, akik máshol nem juthatnak álláshoz. Andorkát bemutatam Dányinak, s nem kellett sokat győzködnöm, hogy Rudinak állást kell ajánlania. Így került Andorka a KSH könyvtárába (akkoriban lett hasonló módon kollégánk a börtönből éppen szabaduló Bibó Pista is – úgyhogy egész jó társaság gyűlt össze a Keleti Károly utca 5-7. alagsorában). Andorka nem sokáig volt azonban könyvtáros. Szabadi Egon, a társadalomstatisztikai főosztály akkori vezetője, akinek igen jó szeme volt a tehetségek felismerésére, hónapokon belül „átemelte” Rudit a könyvtárból a hivatalba, s ettől az időponttól indult el Andorka töretlen társadalomtudományi karrierje. Emelkedett a hivatali ranglétrán, majd tanszékvezető egyetemi tanár lett a közgazdasági egyetemen. Ahhoz azonban, hogy akadémikus és rektor legyen és Széchenyi-díjat kaphasson, valószínűleg meg kellett történnie a rendszerváltásnak. 1964 után életünk útjai különváltak. 1964 és 1989 között alig emlékszem arra, hogy találkoztunk volna, de tudományos munkásságát nagy figyelemmel követtem.

Munkásságát lehetetlen egy rövid nekrológban összefoglalni. Hangyaszorgalommal

dolgozott, s három évtizeden keresztül ontotta magából a publikációkat. Nemcsak a magyar szociológiában, hanem a magyar társadalomtudományban sem ismerek senkit, aki ennyi területen dolgozott, ilyen sokat publikált volna. Első könyve még ökonometriai irodalomismertetés volt: jórészt fordítói munkássága során megismert irodalom bemutatása magyar nyelven. A KSH-ba kerülve, Kemény Istvánnal együtt bekapcsolódott a magyar szociológia akkori legrangosabb, a nemzetközi szociológiában is példaértékűnek tartott, Ferge Zsuzsa által kezdeményezett vizsgálatsorozatába, a társadalmi rétegződés és mobilitás kutatásába (az első ilyen felmérésre 1962-ben került sor). Ferge a KSH-ból átkerült a Magyar Tudományos Akadémia kutatócsoportjába, s az 1972-es és 1982-es társadalmi rétegződés és mobilitás vizsgálatát már Andorka irányította.

Nehéz azonban a szociológiának vagy a demográfiának olyan területét megnevezni, amelynek a bibliográfiájából hiányozna Andorka Rudolf neve. Publikált a deviancia, főként az alkoholizmus kérdéseiről, foglalkozott történeti demográfiával, figyelmet keltettek az abortusszal s általában a népmozgalmi statisztikával kapcsolatos írásai, írt gazdaságszociológiáról, családról, életmódról, időmérlegről, választói magatartásról, szegénységről, de még vallásszociológiáról is. Ő alkotta meg a szociológia legkorszerűbb magyar nyelvű egyetemi tankönyvét is – annak legutolsó változatát már nagybetegen írta meg.

E szerteágazó munkásságon belül a legrangosabb, megítélésem szerint, a társadalmi mobilitással kapcsolatos tevékenysége. Ha gazdag és hosszú bibliográfiájából ki kellene emelnem a legfontosabb művét, akkor az az 1982-ben megjelent *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon* című monográfiája lenne. Andorka rétegződéssel és mobilitással foglalkozó műveit egyébként a nemzetközi szociológiai irodalom is számon tartja és nagyra értékeli. A hetvenes-nyolcvanas években a mobilitáskutatás legnagyobb vitája egyrészt Goldthorpe, másrészt Hauser, Featherman és Jones között zajlott. Míg Goldthorpe korai munkássága során úgy vélte, hogy a mobilitás jellege és mértéke korszakonként és országokonként változik, Hauser, Featherman és Jones provokatív tézise a stratifikációs rendszerek és mobilitási rezsimek folytonosságát hangsúlyozta. Andorka munkássága, a magyar társadalom második világháború utáni szerkezetváltozásairól a legnagyobb pontossággal beszámoló adatai azért keltettek oly nagy figyelmet, mert első alkalommal jelezték nagy adatbázison, hogy az államszocializmus társadalmi különbségek megszüntetésére, a mobilitás gyorsítására, a rétegek közötti iskolai végzettségbeli különbségek kiegyenlítésére irányuló törekvései nem voltak különösebben sikeresek. Nagy leegyszerűsítéssel tehát azt mondhatnám, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek nagy vitájában Andorka Hauser és szerzőtársainak az oldalán találta magát, s e vitához perdöntő fontosságúnak tűnő adatokat szolgáltatott.

Nagy hibát követnénk el azonban, ha Andorka Rudolf munkásságának tudományos jelentőségét csak azzal próbálnánk mérni, hogy milyen új felismeréssel járult hozzá a társadalomtudományi ismereteinkhez. Andorka egy új társadalomtudományi habitust képviselt – a magyar szociológián belül talán senki sem tette ezt olyan következetességgel, mint ő. Andorka Rudolf Magyarországon az empirikus szociológia, a politikai-ideológiai értékítéleteket és a társadalmi tények objektív leírását egymástól a leghatározottabban elválasztó társadalomtudomány úttörője volt. A hetvenes évek végétől a nyolcvanas évek elejétől – Kolosi Tamással szoros együttműködésben – elmúlhatatlan érdemeket szerzett abban, hogy a szociológiából objektív, a módszertani fegyelem szigorú szabályait követő tudomány legyen.

A politika és a tudomány, az értékelés és objektív elemzés következetes szétválasztása Andorka Rudolf számára nem politikai manőver volt, hanem tudományos hitvallás. Nem pusztán arról volt szó, hogy egy származásánál és alkatánál fogva inkább a konzervatív-keresztény, mintsem a baloldali, szocialista értékekhez vonzó ember úgy próbálja túlélni az államszocializmust, hogy az „objektivitás” ideológiája mögé rejtőzködik. 1990-

ben Andorka számára megnyílt a politikai karrier lehetősége. Antall József nemcsak osztálytársa volt, de származásuk, értékrendjük is összekötötte sorsukat. Mindkettőjük édesapja a Horthy-korszak jelentős nemzeti-liberális politikusa volt, mindkettőjüknek sikerült az államszocializmust úgy átélniük, hogy sem a marxizmus, sem a szocializmus eszmerendszerének semmiféle számottevő engedményt nem kellett tenniük. Mindketten következetesen őriztek magukban egy nemzeti, konzervatív, keresztény értékrendszert. Andorka előtt nyitott volt tehát az út bármiféle politikai pozíció felé.

1990 óta újra gyakrabban találkoztunk. Néha elhívott sétálni a budai hegyekbe, vagy felugrottam hozzá Ady Endre utcai lakására délutáni teára – időnként említette, hogy éppen milyen stallummal próbálják kísérteni. Meg se fordult azonban a fejében, hogy társadalomkutatói szerepét politikaira váltsa, arra is úgy kellett rábeszélni, hogy vállaljon tudományszervezői funkciót – például a Közgazdaságtudományi Egyetem rektori posztját vagy az OTKA irányítását. De nemcsak politikai állást nem vállalt 1989 után, hanem következetesen törekedett arra is, hogy továbbra is különválassa tudományos elemzését és politikai nézeteit. Nemcsak politikai állást nem vállalt, de annak a kísértésnek is ellenállt, hogy szociológusi szerepét átváltsa a középjobb főideológusi pozíciójára.

Andorka józan, megfontolt ember volt. Nem ment fejjele a falnak, képes volt kompromisszumra, de kompromisszumokat úgy kötött, hogy értékeit és elveit nem áldozta fel. Felelősségteljesen élt, védte s gondozta szakmáját, védte és támogatta kollegáit, akik az igazgatása alatt álló intézményben dolgoztak. Halálával egy szorgalmas, nagy tudású kutatót, áldozatos, felelősségteljes tudományszervezőt, értékeihez és elveihez hű embert veszített el a magyar társadalomtudomány.

Szelényi Iván